
velen meldden zich pas voor een begrafenis. De kerkvoogdij (het college met verantwoordelijkheid voor het beheer van de niet-diaconale goederen van de gemeente) was de tel allang kwijtgeraakt:

‘Alleen lidmaten, zowel mannelijke als vrouwelijke, worden aangeslagen. Doopleden en kinderen van doopleden niet. Zij zijn bij de kerkvoogdij ook niet bekend.’¹⁰

Opkomst van het nationaal-socialisme

De Zuidoosthoek van Groningen werd door de economische crisis zwaar getroffen. De ergernis over het onvermogen van de overheid om een einde te maken aan de malaise was wijdverbreid. Hoe kon het beter? Het lag voor de hand om over de grens te kijken. Dick Wolf, geboren in 1931, maakte dat als opgroeiend kind in Ter Apel mee:

‘In Duitsland gebeurde meer dan hier. Dáár vond een indrukwekkend programma plaats van weg- en waterbouw. Rond Rütenbrock werd het veen ontgonnen, en er verrezen degelijke arbeiderswoningen. Menigeen had het gevoel dat Nederland achter liep in vergelijking met wat in Duitsland gebeurde. De moeizame bestrijding van de crisis in ons eigen land werd geweten aan een verziekt politiek klimaat.’¹¹

In het nabijgelegen Wedde verwoordde de vrijzinnig-hervormde predikant Willem Bronneger Onnekes dergelijke gevoelens. Hij was lid van de nieuwe partij de NSB en ontving de leider ervan, Anton Mussert. Tot hij er in 1938 na een ruzie uitstapte, trad Bronneger Onnekes in Westerwolde op als een ijverige propagandist van de NSB.¹² Een lid van de hervormde Kloosterkerk in Ter Apel dat hiervoor vatbaar bleek was Aike Schot. Aike vertelde er later dit over:

‘In die jaren van crisis, was het voor mij als caféhouder zeer slecht. Ik sprak toen dagelijks met meerdere mensen, en wij waren het er over eens dat het anders moest worden. (...) Mede door propaganda van dominee Onnekes uit Wedde, die de gangmaker van de NSB van Ter Apel was in die dagen, besloot ik lid te worden.’¹³

Een toogdag van de NSB in Ter Apel in september 1934, in aanwezigheid van Mussert, trok maar liefst 1.700 belangstellenden.¹⁴ De partij had zijn zinnen gezet op het kloosterterrein, maar hier had de gemeente Groningen als eigenares een stokje voor gestoken. Daarop week de NSB uit naar het terrein van hotel De Boer, tegen-

¹⁰ W. Faber aan H.M.J. Wagenaar, directeur Raad van Beheer voor de Predikants-traktamenten, Ter Apel mei 1938, in: AHWK.

¹¹ Interview van de auteur met dhr. D. Wolf, Ter Apel 9 december 2010.

¹² Co Welgraven, ‘Het zwarte verleden van Wedde’, in: *Trouw*, 22-2-2011.

¹³ Nationaal Archief (NA), Ministerie van Justitie, centraal archief bijzondere rechtspleging (CABR) inv.nr. 39500. Mijn dank voor de assistentie bij het traceren van deze stukken en het aanvragen van toestemming om ze in te zien gaat uit naar dr. C.M. van Driel (NA).

¹⁴ Robin te Slaa en Edwin Klijn, *De NSB. Ontstaan en opkomst van de Nationaal-Socialistische Beweging 1931-1935*, Amsterdam 2010, 558.